

el-MU'CEMÜ'L-VASİT

nemleri arasına konulan zaman ve mekân sınırları ortadan kaldırılmıştır (*el-Mu'cemü'l-vasîl*, giriş, I, 5-14). Esere alınan kelime ve terimler komisyon, kurum meclisi ve kongre üyelerinin kontrolünden geçmiştir.

el-Mu'cemü'l-vasîl'te kelimeler köklerinin ilk harfine göre alfabetik olarak sıralanmış, yabancı dilden gelip Arapçalaştırılmış (muarreb) olanlar da alfabetik tertibe tâbi tutulmuştur. Muarreb câmid kelimelerden türetme yoluna nâdir gidilmiş, ancak Arapça câmid kelimelerden türetme işleminde bir sakınca görülmemiştir. Kelimelerin açıklanmasında garip ve nâdir kullanımlara yer verilmemiş, eserde âyet, hadis, atasözleriyle şair ve ediplerden örnekler kaydedilmiştir.

Eserde Arap Dil Kurumu'nun Arapça karşılıklarını bularak kullanmayı kararlaştırdığı teknik ve ilmî terimlere de yer verilmiştir. Kurum geniş çaplı bir türetme başlatmış ve Arapçalaştırılan kelimelerden fiil, ism-i fâil, ism-i mef'ûl vb. kelimeler türetmiştir. Meselâ "telefon"dan "تلفن", (telefon etti) fiilini, "mıknatıs"tan (المغناطيس) mâzi (مغطس), ism-i fâil (الممغطس), ism-i mef'ûl (الممغطس) ve yapma masdar (الغناطيسية) türetmiştir. Rivayet asrından sonra kullanılan (müvelled),

değiştirilmeden alınan yabancı kelimeler (dahîl) ve yeni dönemde yaygınlık kazanan kelimelerle (muhtes) eski dil âlimlerince yanlış (lahn) kabul edilen lafız ve kullanışlar da sözlüğe alınmıştır. Köklerin türevleri özel bir dizime tâbi tutularak mücerred fiiller -mezidler, geçişsiz fiiller- geçişliler ve isimler şeklinde sıralanmış, somut anlamlar soyutlardan, hakiki mânalar mecazilerden önce zikredilmiş, sülâsî mücerred fiiller de bablara göre dizilmiştir. Üçlü köklerden (sülâsî mücerred) türeyen fiiller dörtlü, beşli ve altılı kalıplar olarak sıralanmış, ardından dörtlü kök (rubâî mücerred) fiillere ve ondan türeyen kelimelere yer verilmiştir. Fiillerden sonra zikredilen isimler alfabetik olarak dizilmiştir.

Artık kullanılmayan kelimelerle lehçe farklılıklarından doğan eş anlamlı kelimeler sözlüğe alınmamış, bunun yanında yaşayan kelimelerin açıklanmasına özen gösterilmiş, farklı anlam taşıyan fiil bablarının tamamı kaydedilmiş, sülâsî mücerred masdarların en çok bilineni ve bab değişikliği durumunda anlamı da değişen masdarların hepsi zikredilmiş, ism-i fâil ve ism-i mef'ûllerden alınması zorunlu görülenler fiilleriyle birlikte kaydedilmiş, te'nis "tâ"sı taşımayan müennes kelimelerin sadece bilinmeyenlerine yer verilmiştir.

Genellikle kabul gören *el-Mu'cemü'l-vasîl*'in eleştirilen tarafları arasında kendisine gönderme yapılan bir kısım maddelerin bazan alınmamış olması, bir kelimenin izahında bu kelimedenden daha kapalı lafızların kullanılması, resimlerin yeterli sayıda ve kaliteli olmaması, bu yönüyle *el-Müncid*'e ulaşamaması, istişhâd edilen metinlerin müelliflerinin belirtilmemiş olması zikredilir. *el-Mu'cemü'l-vasîl*'in ilk neşrinden (Kahire 1380-1381/1960-1961) sonra farklı komisyonların incelemesiyle baskıları tekrarlanmış, ayrıca ofset baskıları yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbrâhim Mustafa v.dğr., *el-Mu'cemü'l-vasîl*, Kahire 1380-81/1960-61, ayrıca bk. giriş, I, 5-14; Hüseyin Atay v.dğr., *Arapça-Türkçe Büyük Lûgat*, Ankara 1964, Önsöz, s. XXVI; Abdüsse-mî M. Ahmed, *el-Me'âcimü'l-'Arabîyye*, Beyrut 1389/1969, s. 226-239; Emîl Bedî' Ya'kûb, *el-Me'âcimü'l-lûgavîyyetü'l-'Arabîyye*, Beyrut 1981, s. 149-160; Abdülazîz Matar, "el-Mu'cemü'l-vasîl beyne'l-mu'hâfaza ve't-tecdîd", *Fi'l-Mu'cemîyyeti'l-'Arabîyyeti'l-mu'âşıra*, Beyrut 1407/1987, s. 495-526.

KENAN DEMİRAYAK

MÜCİZE

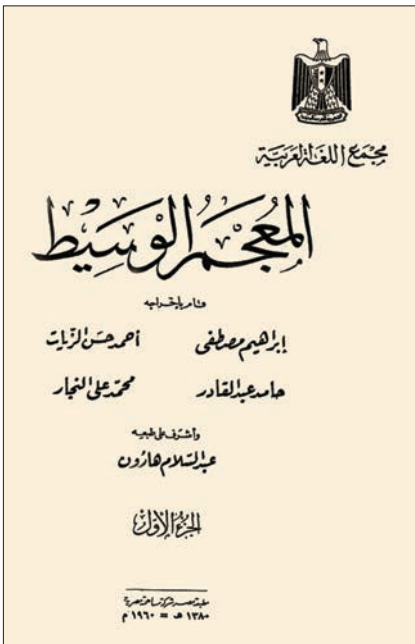
(المعجزة)

Peygamber olduğunu ileri süren
kimsenin elinde
doğruluğunu kanıtlamak için
Allah tarafından yaratılan
hârikulâde olay.

Mu'cize, sözlükte "bir şeye güç yetirememek" anlamındaki **acz** kökünden türeyen **mücizin** (âciz bırakan) isim şeklidir. Kur'an'da **mücize** kelimesi yer almamakla birlikte **acz** kökünden fiil ve sıfat kalıpları "âciz kalmak; güçsüz bırakmak; Allah'ın âyetlerini yalanlamak amacıyla yarılmak" mânalarında yirmi bir âyette geçer (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "acz" md.). Hadislerde de **mücize** kelimesi görülmemekte, fakat âciz kökünden türeyen çeşitli kavramlar sözlük anlamında kullanılmaktadır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "acz" md.). Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerin Allah tarafından gönderilmiş gerçek elçiler olduğunu kanıtlayan hârikulâde olaylar çok defa **âyet** (**âyât**) kelimesiyle ifade edilmiştir. Hz. Sâlih'in dişi devesi (el-A'râf 7/73), Hz. Mûsâ'nın asâsı ile parıltılı eli (el-A'râf 7/106-108; Hûd 11/96; el-Kasas 28/31-32, 35), Hz. İsmâ'nın gösterdiği olağan üstü hadiseler (Âl-i İmrân 3/49-50) ve inkârcıların peygamberlerden **mücize** talepleri genellikle bu kelime ile anlatılmıştır. Ayrıca **beyyine** (el-A'râf 7/73), **burhân**, **sultân** (el-Kasas 28/32; en-Nisâ 4/153; Hûd 11/96), **hak** (Yûnus 10/76) ve **furkân** da (el-Bakara 2/53) Kur'an'da yer yer **mücize** anlamında kullanılmıştır. Hadislerde de peygamberlik delilleri umumiyetle âyet kelimesiyle ifade edilmiştir (a.g.e., "evy" md.).

Kelâm terimi olarak **mücize** kelimesinin ne zaman kullanılmaya başlandığı kesin şekilde bilinmemekle birlikte Câhiz, Ali b. Rabben et-Taberî gibi erken devir âlimlerinin eserlerinde yer almamak ve terime IV. (X.) yüzyıldan itibaren rastlanmaktadır. Eş'arî ile Mâtürîdî'nin **mücize** kelimesini dolaylı da olsa kullanmaları bunu kanıtlamaktadır (*Mağâlât*, s. 50; *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 286). Kelâmcıların **mücize** tarifinde bazı farklılıklar göze çarpar. Mâtürîdî **mücizeyi** "peygamberin elinde ortaya çıkan ve benzeri öğrenim yoluyla meydana getirilemeyen olay" diye tanımlar (*Kitâbü't-Tevhîd*, s. 289-290). Kâdî Abdülcebbar'a göre ise Allah tarafından yaratılan, nübüvvet iddiasında bulunan kişinin doğruluğunu göstermeyi amaçlayan ve nitelikleri bakımından insanları benze-

el-Mu'cemü'l-vasîl'in I. cildinin kapağı

rini getirmekten âciz bırakan olağan üstü hadisedir (*el-Muğnî*, XV, 199). Neseî'î de mücizenin meydan okuma (tehadî) ile birlikte dünyada vuku bulan hârikulâde bir vaka olması özelliğine dikkat çeker (*Tebşîratü'l-edille*, I, 469, 473, 475).

Literatürde mücizenin, nübüvvetini ile-ri süren kişinin doğruluğunu ispatlayabilmesi için bazı özellikleri üzerinde durulur. Bunlar, kanıt olarak gösterilen hârikulâde olayın karışıklığa sebebiyet vermemesi için bizzat iddia sahibinin doğruluğuna işaret edecek tarzda meydana gelmesi, ya doğrudan yahut dolaylı biçimde ilâhî bir fiil olması, olağan üstü bir şekilde zuhur etmesi, peygamberlik iddiası ve tehadî ile birlikte vuku bulması, peygamberin güvenilirliğini zedeleyecek bir şüphe taşımaması ve nübüvvet iddiasının ardından gerçekleşmesi gibi hususlardır. Mücizenin özellikleri arasında iki temel husus öne çıkar. Birincisi ilâhî fiil olması ve sadece peygamberlerin elinde zuhur etmesidir; dolayısıyla herhangi bir kimsenin gösterdiği hârikulâde olaya mücize denmez (bk. HÂRİKULÂDE; KERÂMET). İkincisi de mücizenin peygamberlik iddiasının ve meydan okumanın arkasından zuhur etmesidir. Kur'an'da Hz. Sâlih, Mûsâ ve İsrâ'nın mücizelerinden bahsedilirken meydan okuma özelliğine vurgu yapılması bunu gösterir. Ehl-i sünnet kelâmcıları da bu iki hususa dikkat çekmişlerdir (İbn Fûrek, s. 176-177). Bundan dolayı meydan okuma amacı taşımadan peygamberlerden zuhur eden hârikulâde olaylar ayrıca ele alınmıştır.

Kelâm âlimleri mücizeleri idrak edilmeleri açısından üç grup altında toplar. a) **Hissî Mücizeler.** İnsanların duyularına hitap eden hârikulâde olaylardır. Bunlara tabiatla ilgileri sebebiyle "kevnî mücizeler" de denir. Kur'an'da belirtildiğine göre hissî mücizeler geçmiş peygamberlerin elinde ortaya çıkmıştır. Hz. Sâlih'in devesi (Hûd 11/64-68; eş-Şems 91/11-15), Hz. Mûsâ'nın asâsının yılanı dönüşmesi ve elinin parıltılı bir ışık vermesi (el-A'râf 7/107-108, 117-122; Tâhâ 20/19-22, 67-70), Hz. İsrâ'nın kuş şekline soktuğu çamuru canlandırması, ölüleri diriltmesi, anadan doğma körleri ve alaca hastalığına tutulanları iyileştirmesi (Âl-i İmrân 3/49; el-Mâide 5/110) gibi. Bunlar tabiat kanunlarını aşan ve Allah'ın müdahalesini gösteren ilâhî fiiller olup iradelerini kullananların iman etmesini sağlar. Hissî mücizeler peygamberin yaşadığı zaman ve mekânla sınırlıdır. Sonraki nesillerin onları tasdik etmesi haberin bilgi kaynağı

olmasıyla gerçekleşir. İslâm âlimleri, Hz. Muhammed'e verilen en büyük mücizenin Kur'an-ı Kerim olduğu hususunda fikir birliği içindedir, ancak ona hissî mücizelerin verildiğini de kabul ederler. Kur'an'da yoruma açık birkaç tanesi dışında Resûlullah'a nisbet edilen hissî mücizelerin hiçbiri tevâtür yoluyla sabit olmamıştır. Bu rivayetlerin hidayet mücizesinden ziyade İslâm'ı benimsemiş kimseler için itminan verici nitelik taşıdığını söylemek daha isabetli görünmektedir. b) **Haberî Mücizeler.** Peygamberlerin Allah'tan gelen vahye dayanarak verdikleri gayb haberleridir. İsyankâr toplumların başlarına geleceğini önceden bildirdikleri felâketlerin aynen vuku bulması, Hz. İsrâ'nın muhataplarının evlerinde ne yiyip ne bıraktıklarını haber vermesi (Âl-i İmrân 3/49), Resûl-i Ekrem'in Bizanslılar'ın İranlılar'ı savaşta mağlûp edeceğini (er-Rûm 30/1-4), Kısranın saltanatının yıkılacağını (Beyhakî, VI, 325; İbn Hacer, XIV, 122), İslâm dininin doğuda ve batıda yayılacağını (Buhârî, "Menâkıb", 25) bildirmesi bu tür mücizelerdendir. c) **Aklî Mücizeler.** "Mânevî mücize" veya "bilgi mücizesi" diye de anılan bu grup, insanların akıl yürütme gücüne hitap eden ve onları rasyonel kanıtlarla baş başa bırakan gerçeklerden oluşur. Bunlar düşünmekle algılabilen hususlar olup hissî mücizelerde görüldüğü gibi belirli bir zaman ve mekânla sınırlı değildir. Peygamberlerin güvenilir, doğru sözlü, güzel ahlak sahibi, merhametli olmaları, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaları, ilâhî mesajı bizzat uygulayıp insanlara örnek teşkil etmeleri, öğretilerinin erdemli bir toplum için vazgeçilmez ilkeler konumunda bulunması, tebliğ ettikleri vahiy ürünü metnin lafız ve muhteva bakımından erişilmez bir üstünlük taşıması gibi hususlar bu türün kapsamına girer (Râgib el-İsfahânî, *el-J'tikâdât*, s. 128-129; Neseî'î, I, 492-535; Topaloğlu v.dğr., s. 176-180).

Mücizeler amaçları bakımından da üçe ayrılmıştır. a) **Hidayet Mücizeleri.** Tehadî şartı çerçevesinde inkârcıların gözü önünde ve onları acze düşürecek şekilde zuhur eden mücizelerdir. Bu tür mücizeler insanların kanaatleri üzerinde etkili olup ön yargıdan uzak kimselere fayda verir. Hz. Sâlih'in devesi, Hz. Mûsâ'nın asâsı ile parıltılı eli, Hz. İsrâ'nın şifa mücizesi ve Hz. Muhammed'in Kur'an mücizesi bunlar arasında sayılır (el-Bakara 2/23-24). Hidayet mücizeleriyle hitap edilen toplum arasında yakın bir ilişki bulunur. Bu mücizeler insanları fikir, ilim ve

sanat açısından maharet sahibi oldukları sahalarda âciz bırakır; asıl hedefleri de peygamberin doğruluğunu kanıtlamak suretiyle ilâhî mesajın kabulüne zemin hazırlamaktır. b) **Yardım Mücizeleri.** İnananların ihtiyaçlarını gidermeye yönelik olarak zuhur eden ilâhî yardımlardır. Müminlerin yanında ve meydan okuma amacı dışında vuku bulan bu yardımlar hârikulâde bir özelliğe sahip olmakla birlikte klasik anlamda mücizenin temel niteliklerini taşımaz. Bu tür fevkalâdelikler hemen her peygamberin hayatında görülmüş ve ona bağlanan müminlerde mânevî bir şevk ve itminan meydana getirir. Hz. Mûsâ'nın İsrâiloğulları için Allah'ın emriyle kayadan su çıkarması (el-Bakara 2/60), gökten kudret helvası ve bildircin, kavminin gölgelenmesi için bulut getirmesi (el-A'râf 7/160), Hz. İsrâ'nın gökten yiyecek dolu bir sofrayı indirmesi (el-Mâide 5/112-115), Bedir ve Hendek gazvelerinde meleklerin müslümanlara yardım etmesi (Âl-i İmrân 3/123-127; el-Ahzâb 33/9), çeşitli münasebetlerle suyun çoğalması ve yemeğin bereketlenmesi (Buhârî, "Menâkıb", 25) bu türdendir. Kur'an'da bu nevi hadiseler "nusret" kelimesiyle ifade edilir (el-Bakara 2/214; Âl-i İmrân 3/123; el-Enfâl 8/10; et-Tevbe 9/25; er-Rûm 30/47). Ahmed b. Hanbel ile Buhârî ve Müslim'in rivayet ettiği bir hadiste (*Müsned*, II, 385, 434; Buhârî, "Amel fi'ş-şalât", 7, "Mezâlim", 35, "Enbiyâ", 48; Müslim, "Birr", 7-8) üç çocuğun vaktinden önce konuşması olaylarını yardım mücizeleri içinde mütalaa etmek mümkündür. Onlardan biri Hz. İsrâ, diğeri Cüreyc, üçüncüsü de Benî İsrâil'den bir kadının çocuğudur (*DîA*, VIII, 137-138). Ancak İsrâ'nın "beşikte bir sabi" iken konuşması olayı (Meryem 19/29) irhâs veya mücize şeklinde nitelendirilebilirse de Cüreyc'e ait olduğunu keramet, Benî İsrâil çocuğunda tecelli eden mutlak mânada hârikulâde türü içinde düşünmek gerekir. Bunların üçü de -Hızır kıssasında olduğu gibi (el-Kehf 18/65-82)- ilk bakışta kurallara aykırı gibi görünürse de iyi düşünüldüğü ve âkibet göz önünde bulundurulduğu takdirde hayırlı oldukları anlaşılır. Bu tür fevkalâdelikler hem hidayet hem nusret özelliği taşımaktadır. İbn Kesir'in yukarıdaki hadise dışında temas ettiği bazı fevkalâdelikler (*el-Bidâye*, II, 136) sahih rivayetlerle desteklenmemiştir. c) **Helâk Mücizeleri.** İnkârda ısrar eden kavimlerin cezalandırılmasına yönelik mücizelerdir. Kur'an'daki açıklamalara göre helâk mücizeleri şiddetli fırtına, korkunç bir gürültü, tufan,

MÜCİZE

zelzele gibi tabii âfetler tarzında gerçekleştirdiği gibi (el-Ankebût 29/40) düşmanlar tarafından katledilmek şeklinde de görülmüştür. Nûh kavminin tûfanla, Semûd, Âd ve Medyen halkının korkunç bir gü-rültüyle, Lût kavminin zelzeleyle, Firavun ve ordusunun denizde boğulmak suretiyle yok edilmesi bunlardandır. Peygamberlerin birçok delil ve mucizesine rağmen inanmamakta ısrar eden inkârcıların helâk edilmesi Allah'ın süregelen bir kanunudur (bk. SÜNNETULLAH). Helâk mucizeleri aynı zamanda sonraki nesiller için bir uyarı ve ibret vesilesidir. Son peygamberin helâk mucizesi toplumsal bir cezalandırma değil Kureyş'in ileri gelen azılı kâfirlerinin Bedir Savaşı'nda katledilmesi şeklinde olmuştur (bk. BATŞE-i KÜBRÂ; DUHÂN). Kur'an-ı Kerim'de her millete uyarıcı peygamber gönderildiği ve sözlerine itibar edilmesi için bunların çeşitli kanıtlarla desteklendiği açıklanmıştır (Yûnus 10/74). Resûl-i Ekrem peygamberlere imana vesile olacak çeşitli mucizelerin verildiğini, kendisinin de Kur'an mucizesine sahip kılındığını bildirmiştir (Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", I, "İftisâm", I; Müslim, "İmân", 239).

İslâm âlimleri, nübüvvetin ispatı ve peygamberin tasdik edilmesinde mucize göstermenin konumunu tartışmıştır. Ehl-i sünnet âlimlerine göre sağduyulu kimseler gerçek peygamberi söz, fiil ve güzel hasletlerinden tanıyabilirlerse de peygamberlere karşı inat eden ve kibir gösteren inkârcılar için mucizeden başka çare yoktur, zira onlar ancak bu sayede sorumlu olabilir. Mu'tezile kelâmcılarına göre ise peygamberin tanınmasında mucize herkes için gereklidir. İlahî elçilikle görevlendirilen kimsenin nübüvvet öncesinde ahlâklı, doğru sözlü ve güven telkin edici olması peygamberlik için yeterli sayılmaz, bu özellikler mucizenin zuhurundan sonra delil yerine geçebilir (Câhiz, III, 265-267). Peygamberlik iddia eden kimsenin doğruluğunun bilinmesinde hidayet mucizeleri asıl, diğer delil ve alâmetler ise destekleyici unsurlardır.

Kelâm âlimleri, mucizenin peygamberin doğruluğuna delil oluşunu görünmeyeninin görünene kıyas edilmesi (kıyâsü'l-gâib ale's-şâhid) yoluyla açıklar (Mâtürîdî, s. 47-49). Çünkü Allah'ın, elçisini doğrudan ve herkesin duyacağı şekilde tasdik etmesi kulun özgürlüğü ve ilâhî imtihanla bağdaşmadığı gibi ontolojik açıdan da mümkün değildir. Söz konusu tasdik ancak fiil yoluyla gerçekleşir, bu da mucizeden ibarettir (Kâdî Abdülcebbar, el-Muğ-

ni, XV, 161). Şartlarına uygun biçimde meydana gelen mucizenin nebînin doğruluğunu kanıtlaması bazı kelâmcılara göre zorunlu bilgi niteliğindedir (İbn Fûrek, s. 176); kelâmcıların çoğunluğu ise mucizenin istidlâlî bilgi ifade ettiğini kabul eder. Mucizeyi zorunlu bilgi niteliğinde görenlerin bu sonuca istidlâle ulaştığı dikkate alınarak çoğunluğa ait görüşün daha isabetli olduğu söylenebilir.

Hz. Muhammed'in asıl mucizesi Kur'an-ı Kerim olmakla birlikte kendisine ayrıca hidayet mucizesi verilip verilmemesi hususu tartışılmıştır. Âlimlerin çoğunluğuna göre Resûl-i Ekrem'e de hissî mucizeler verilmiştir. Ayın yarılması, Bedir Savaşı'nda meleklerin müslümanlara yardım etmesi (Âl-i İmrân 3/122-123; el-Enfâl 8/9-10), Peygamber'in attığı bir avuç kumun düşmanların gözüne isabet etmesi (krş. el-Enfâl 8/17) hadiseleri Kur'an'da zikredilen hissî mucizelerdendir. Resûlullah'ın az yemekle birçok insanı doyurması, az suyu çoğaltması, elindeki taşların Allah'ı zikretmesi, bazı hayvanların onunla konuşması, çağırdığı ağacın yanına gelmesi olayları da hadis ve siyer kaynaklarında nakledilen hissî mucizelerindendir. Muhammed Esed ve İzzet Derveze gibi âlimler ise geçmiş peygamberlere verilen hissî mucizelerin Resûl-i Ekrem'e verilmemesini ileri sürerler. Kur'an-ı Kerim'de yer alan mucize taleplerine karşı ortaya konan olumsuz tavır bunun en açık delilidir. Zira Kur'an'da inkârcıların hissî mucize isteklerine karşılık Hz. Peygamber'in beşerî özelliklerine, sadece tebliğle görevli bulunduğu, iman etmek istemeyenlere bu tür olayların fayda vermediğine dikkat çekilmiş, akıl ve sağduyu sahibi kimseler için Kur'an'ın yeterli sayılacağı vurgulanmıştır (el-İsrâ 17/59; el-Ankebût 29/50-51). Daha çok siyer, şemâil, delâilü'n-nübüvve ve hasâisü'n-nebî türü eserlerde Resûl-i Ekrem'e nübüvvet öncesi döneme ait bazı fevkalâdelikler nisbet edilmektedir. Ancak kelâm âlimleri sözü edilen nakillerle istidlâlde bulunmamıştır. Hadis literatüründe rivayet edilen hissî mucizeler ise âhâd haberlerdendir ve kesin bilgi ifade etmez, sadece haber değeri taşır. Bütün insanlara hitap eden İslâmiyet'in delili her zamanda ve her mekânda geçerli bir nitelik taşımalıdır, bu da Kur'an-ı Kerim'dir (Bulut, s. 195). Öte yandan Hz. Peygamber'in elinde bazı hârikulâde olaylar zuhur etmişse de bunlarla nübüvvetin ispatı amaçlanmamıştır. Yemeğin bereketlenmesi ve

suyun çoğalması gibi hadiseler müslümanların imanını arttırmaya ve onları gönül huzuruna kavuşturmaya yönelik ilâhî lutuflardır (Topaloğlu v.dğr., s. 176-180).

Geçmiş peygamberlerin nübüvvet delilleri daha ziyade duyularla algılanabilen fevkalâdeliklerden meydana gelirken Hz. Muhammed'de bu delil Kur'an mucizesine dönüşmüştür. Önceki peygamberlerin tebliği kendi toplumlarının şartlarıyla sınırlıydı. Onlar, düşünce bakımından henüz olgunluk dönemine ulaşmamış insanlara hitap ettiklerinden somut olaylara dayanan mucizeler göstermiştir. Kur'an ise olgunluğa ulaşılıp hissî mucizelere ihtiyaç duyulmayan bir çağda vahyedilmiştir. İnsan zihninin kaydettiği tekâmül hârikulâde olaylara iltifat etme ihtiyacını ortadan kaldırmış, onun yerine evrende hâkim mükemmel düzeni görüp incelemeye ve buradan hareketle Allah'a ulaşmaya sevkeden derin muhtevalı Kur'an yeterli görülmüştür.

Mucize konusunda telif edilen belli başlı eserler şunlardır: Bâkîllânî, *el-Beyân* (Beyrut 1958); Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve* (Kahire 1389/1969); Muhammed b. İbrâhim el-İşbîlî, *Mu'cizâtü'n-nebî* (*Hediyetü'l-ârifin*, II, 508); İbn Teymiyye, *el-Mu'cizât ve'l-kerâmât* (Tanta 1986); İbn Merzûk el-Hafid, *el-Âyâtü'l-beyyînât fi'vehî delâleti'l-mu'cizât* (a.g.e., I, 7); İbn Hacer el-Askalânî, *el-Âyâtü'n-neyyirât li'l-havâriğ ve'l-mu'cizât* (*Keşfü'z-zunûn*, I, 204); Ebû İshak İbrâhim b. Muhammed b. Halef b. Hamdân, *el-Mu'cizât* (Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 424); İbrâhim Edirnelî, *Mu'cizât-ı Nebviyye* (*Hediyetü'l-ârifin*, II, 508); Yûsuf en-Nebhânî, *Hüccetullâh 'ale'l-âlemîn fi mu'cizâti seyyidi'l-mürselîn* (Beyrut 1316); Uzun Ali Efendi, *Risâle-i Mu'cize* (İstanbul 1266); Hasan Ziyâeddin İtr, *Beyyînâtü'l-mu'cizeti'l-hâlide* (Halep 1975); Muhammed b. Ahmed, *el-Mu'cizetü'l-kübrâ el-Kur'ân* (Kahire 1977); Abdülaziz Muhammed Selmân, *Min mu'cizâti'l-enbiyâ ve'r-rusûl* (Riyad 1979); Muhammed Mutevellî eş-Şarâvî, *Mu'cizâtü'l-enbiyâ ve'r-rusûl* (Kahire 1993).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgîb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "ac" md.; a.mlf., *el-İ'tikâdât* (nşr. Şemrân el-İclî), Beyrut 1988, s. 128-129; *et-Ta'rifât*, "ac" md.; a.mlf., *Şerhu'l-Mevâkif* (nşr. Abdurrahman Umeyre), Beyrut 1417/1997, III, 329-415; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 975-977; Wensinck, *el-Mu'cem*, "evy", "ac" md.leri; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "ac" md.; Müsned, II, 385, 434; Buhârî, "Me-

nâkıb", 25, 27, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 1, "Ftişâm", 1, "Tefsîr", 54/1, "Amel fi's-şalât", 7, "Mezâlim", 35, "Enbiyâ", 48; Müslim, "İmân", 239, "Fezâ'il", 1, 3, "Selâm", 18, "Birr", 7-8; Tirmizî, "Tefsîr", 54/1-2, "Fiten", 20, 23, "Menâkıb", 5, 6; İbn Hişâm, *es-Sîre*², I, 234-235, 628; Ali b. Rabben et-Taberî, *ed-Dîn ve'd-devle* (nşr. Âdil Nüveyhiz), Beyrut 1982, s. 57, 65, 80, 98, 108; Câhiz, *Hucecû'n-nübüve* (*Resâ'ilü'l-Câhiz* içinde, nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1399/1979, III, 265-267, 270-280; Eş'arî, *Makâlât* (Ritter), s. 50, 225-226, 438, 439; Mâtürîdî, *Kitâbü'l-Tevhîd* (nşr. Bekir Topaloğlu - Muhammed Aruçi), Ankara 1423/2003, s. 47-49, 282-283, 286-299, 314-332; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (nşr. İbrâhim Ramazan), Beyrut 1994, s. 240-242; Bâkılânî, *el-Temhîd* (Ebû Rîde), s. 114-115, 121-126; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-Makâlât*, s. 176-177; Kâdî Abdülcebâr, *el-Muğnî*, tür.yer.; a.mlf., *Şerhu'l-Uşûl'l-hamse* (nşr. Abdülkerim Osman), Kahire 1988, s. 568-571, 585, 587, 595; Mâverîdî, *A'lâmü'n-nübüve*, Beyrut 1986, s. 5-6, 25-29, 50-52; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüve* (nşr. Abdülmü'tî Kal'acî), Beyrut 1405/1985, VI, 325; İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *el-Âkîdetü'n-Nizâmiyye* (nşr. M. Zâhid Kevserî), Kahire 1367/1948, s. 48-52; Neseî, *Tebşiratü'l-edille* (Salamé), I, 469, 470-471, 473, 475, 484-485, 492-535; Fahreddin er-Râzî, *Me'âlimü'uşûl'l-d-dîn* (nşr. Tâhâ Abdürra'ûf Sa'd), Kahire, ts. (Mektebetü'l-külliyâtü'l-Ezher), s. 91-105; İbn Teymiyye, *el-Mu'cize ve kerâmâtü'l-euliyâ'* (nşr. M. Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1985, s. 423-467; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II, 134-136; a.mlf., *Mu'cizatü'n-nebî* (nşr. Hamza en-Neşrâtî v.dğr.), Kahire 1996, s. 31; Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâ'id*, İstanbul 1973, s. 165-169; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Sa'd), XIV, 122; İbn Kemâl, *Fî Hâkikati'l-mu'cize ve delâlelihâ'falâ şedkı men idde'a'n-nübüve* (*Resâ'il* içinde, nşr. Ahmed Cevdet), İstanbul 1316, s. 137-148; *Keşfü'z-zunûn*, I, 204; *Hediyyetü'l-ârifin*, I, 7; II, 32-33, 508; M. Reşîd Rızâ, *el-Vahyü'l-Muhammedî*, Beyrut 1971, s. 35-37, 71, 79-85, 205-206; Ahmed Mahmûd Subhî, *Fî 'İlmi'l-keâm*, Beyrut 1405/1985, II, 133-134, 317; M. Hüseyin Tabatabâi, *el-Mizân*, Beyrut 1997, VII, 66-67; XV, 13, 199-200; Bekir Topaloğlu v.dğr., *İslâmda İnanç Esasları*, İstanbul 1998, s. 176-180; Halil İbrahim Bulut, *Kur'an İşığında Mücize ve Peygamber*, İstanbul 2002, s. 19-21, 55-73, 172-216; E. Pax, "Miracle", *Encyclopedia of Biblical Theology* (ed. J. B. Bauer), London 1970, II, 584-589; M. Waida, "Miracles", *ER*, IX, 542-548; Abdurrahman Küçük, "Cüreyc", *DİA*, VIII, 137-138.

HALİL İBRAHİM BULUT

Diğer Dinlerde Mücize. İslâm'dan başka dinlerde de önemli bir yer işgal eden mücize Batı dillerinde genellikle Latince *miraculum*dan türeyen *miracle* (*miracolo*) kelimesiyle ifade edilir. İslâm anlayışındaki mücize ve kerâmet ayrımı diğer dinlerde yer almadığından bunlarda, ilâhî bir kuvvet tarafından ortaya konan hârikulâde olaylar yanında dinî veya karizmatik bir şahsiyet tarafından sergilenen fevkalâde hadiseler de mücize kapsamında değerlendirilir. Dinî veya tabiat üstü

bir referansa sahip bulunan mücize, hile ve illüzyona dayanan sihirbazlıktan farklı olarak hayrete düşürüp etkilemenin ötesinde bir iyiliğin ya da faydanın meydana gelmesine hizmet eder.

Özellikle Asya, Avustralya ve Kuzey Amerika'daki ilkel toplumlarda dinî-karizmatik kişilerin kötü ruhların etkisi altında bulunan insanları iyileştirdiğine ve bu çerçevede çeşitli olağan üstü haller gösterdiğine dair pek çok rivayet söz konusudur. Şaman, otacı veya büyücü diye adlandırılan bu kişilerin, belli teknikler kullanmak ve belli aşamalardan geçmek suretiyle ilâhî güçle bağlantıya girdiklerine ve birtakım olağan üstü yetenekler elde ettiklerine inanılmaktadır. Ateşten ve aşırı soğuktan etkilenmeme, keskin nesnelere üzerinde yürüme, hastalıkları iyileştirme ve yağmur yağdırma bu kabiliyetlerin başında gelir. Genelde şaman veya otacılarla büyücüler arasında yetenekleri ve kullandıkları teknik açısından fark görülmezken ortaya konulan fiilin mahiyeti ve sonuçları bakımından belli bir ayırıma işaret edilir. Şaman veya otacıların sergilediği olağan üstü fiiller (iyileştirme, bereket verme vb.), "beyaz (iyi) büyü", büyücülere nisbet edilenlerse (hastalık, ölüm vb.) "kara (antisosyal) büyü" şeklinde adlandırılır (*ERE*, VIII, 676). Eski Yunan'da felâketleri önceden haber veren ve hastalıkları mücizevi şekilde iyileştiren gezgin-karizmatik kişilerin varlığından bahsedilir. Bu anlamda çeşitli kaynaklar Pisagor'u filozof şahsiyetinin yanı sıra kâhin olarak nitelendirir (*ER*, IX, 543).

Uzakdoğu dinlerinde Zerdüştiliğin kutsal kitabı Gathalar'da mücizenin yer almadığı, Konfüçyüs'ün tabiat üstü hadiselerle fazla ilgilenmediği ve Taoizm'in kurucusu kabul edilen Lao-Tse'nin her türlü büyü tekniğine ve mücizeye karşı olduğu belirtilmektedir. Buda, mücize yeteneğini aydınlanmaya (nirvana) ulaşmak için gerekli olan meditasyonun tabii bir sonucu gibi görmeye beraber bu gücün ortaya konmasını gerekli ve önemli kabul etmiş, bu hususta teşvik edici davranmamıştır. Bununla birlikte söz konusu dinî liderlere sonraki dönemlerde şahsiyetlerini yüceltici mahiyette mücizeler atfedilmiştir. Özellikle Buda'nın, muhataplarını ikna etmek için havada yürüme, vücudundan ateş çıkarma, organlarını kesip tekrar yerine koyma, ölüyü diriltme gibi mücizelerinden bahsedilir. Budizm'in Çin'e yayılmasından sonra Budist din adamları, misyoner faaliyetlerinin bir parçası olarak mücizevi fiillere sıkça başvur-

muşlardır. Dolayısıyla Zerdüş, Taoist, Budist ve Hindu geleneklerinin hepsi mücizeyi benimsemekte ve temsil edilen dinin doğruluğu konusunda insanları ikna etmek amacıyla gösterilen birbirine benzer mücizeler her geleneğe ait literatürde yer almaktadır.

Monoteist dinlere has mücize anlayışını diğer dinlerdekinden ayıran en önemli husus, onun kazanılmış bir şey olmayıp ortaya çıkış sebebi ve şekli bakımından Tanrı'nın iradesiyle doğrudan bağlantılı bulunduğudur. Bu dinlerde mücize, insanın metafizik alana ulaşma ve olağan üstü güç elde etme çabasının neticesinde ortaya çıkan bir durum veya yetenek değil Tanrı'nın kendi gücünü ve iradesini insanlara gösterme, onları bu yolla deneme iradesinin bir tezahürüdür. Mücize kavramı, özellikle aydınlanmacı modern bilim mensupları tarafından tabiat düzeninin ihlâlî anlamında kabul edilemez görülürken yahudi ve hıristiyan anlayışında Tanrı'nın varlığı ve kâinat üzerindeki otoritesinin özel delili şeklinde tanımlanmıştır.

İsrâiloğulları'nın dininde ve genel olarak yahudi inancında mücize, Tanrı'nın insanları üzerindeki gücünü ve iradesini ortaya koymak için tarihe müdahale etmesi diye anlaşılmıştır. Buna göre mücizevi hadise bazan Tanrı'nın iradesinin delili, bazan da sonucu olmaktadır. Meselâ Hz. Mûsâ'ya verilen asâ, beyaz el ve on felâket mücizeleri (Çıkış, 7-12) ilk grup içinde yer alırken Kızıldeniz'in yarılmasıyla İsrâiloğulları'nın Firavun'dan kurtulması ve çölde kendilerine gökten men ve selvâ indirilmesi (Çıkış, 14, 16) Tanrı'nın İsrâil kavmiyle ilgili iradesinin tahakkukudur.

Eski Ahid'de mücize için iki farklı grup kelime kullanılır. Aynı kökten gelen *pele'* ve *nifla'(ot)* Tanrı'ya atfedilen "hârikulâde şeyler veya işler" anlamına gelir (Çıkış, 3/20; Yeşu, 3/5). Daha ziyade peygamberlikle bağlantılı biçimde kullanılan *'ot(ot)* (Çıkış, 4/1-9; Sayılar, 14/22) ve *mofet(im)* (Sayılar, 29/3; I. Krallar, 13/3) "işaret, kehanet" demektir. Hz. Mûsâ'nın yılanı dönmüşen asâsıyla ilgili olarak Tevrat'ta mofetim yer almakta, Firavun'un sihirbazlarının yılan gibi görünen sopaları ise *lehatim* (hile, büyü) kelimesiyle ifade edilmektedir (Çıkış, 7/8-13). Fakat zaman zaman yalancı peygamberlerin de Tanrı'nın dilemesiyle mücizevi fiiller gösterdiğini kabul eden Eski Ahid teolojisine göre tek başına mücize bir iddianın doğruluğunu ispatlamaya yetmez (Tesniye, 13/2-4). Tanrı'nın her şeyi yapabileceğini gücünü tar-